

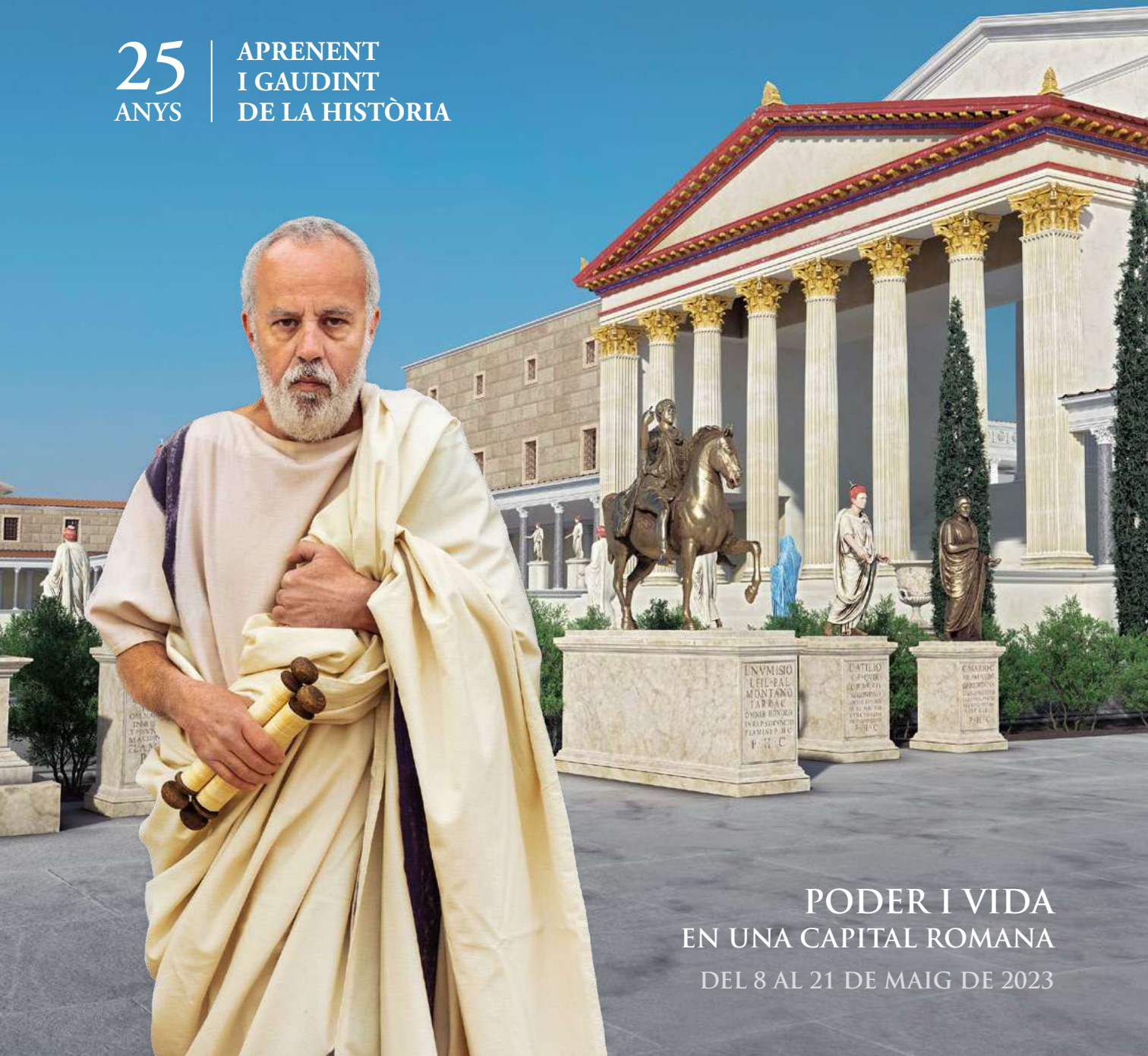

TARRACO VIVA®

EL FESTIVAL ROMÀ DE TARRAGONA

25
ANYS

APRENENT
I GAUDINT
DE LA HISTÒRIA

PODER I VIDA
EN UNA CAPITAL ROMANA
DEL 8 AL 21 DE MAIG DE 2023

SUMARI

HOSPES AVE.	3	L'edifici d'espectacles del fòrum provincial	43
SALUTACIONS	5	Gravades a la pedra	51
EL FESTIVAL DEL 2023		Entre la Tabacalera i el patrimoni.	59
La XXV edició del festival	11	Cent anys d'història de la Necròpolis	67
Reflexions des de la història	13	La nova Tarragona i els seus antics monuments	77
LES LECTURES		Viure en una ciutat plena d'història	91
Vint-i-cinc anys de Tarraco Viva, un exemple	19	La invenció del cos	99
Una gran acròpolis de tres terrasses	27	Les grans tombes macedòniques	107
Un fòrum per a una gran província	35	Després de la mort de Tutankamon	115
		LES ACTIVITATS DEL FESTIVAL	125

LVDI CONSTANTINENSES
Segona edició de la trobada d'alumnes de Llatí
Centelles, MNAT

QUARANTA ANYS D'ARQUEOLOGIA URBANA A TARRAGONA (1982-2022)

VIURE EN UNA CIUTAT PLENA D'HISTÒRIA

Viure en una ciutat històrica és un privilegi que genera obligacions. El 1966 el nucli urbà de Tarragona va ser declarat Conjunt Historicoartístic, cosa que significava que, en àmbit urbà, les noves obres havien de ser precedides per excavacions arqueològiques per a l'estudi i la documentació de les restes. Tanmateix, aquesta declaració mancava d'una legislació efectiva i d'un finançament específic per poder ser aplicada. El Museu Arqueològic Provincial era l'única institució responsable i només comptava com a personal científic amb el seu director i una conservadora. Intervenir en l'activitat constructiva de la ciutat era, doncs, una tasca impossible.

Tot va canviar, però, amb l'arribada de la democràcia. El desembre del 1980, dins del nou Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, es creava el Servei d'Arqueologia, i l'any següent es constituïen oficialment els Serveis Territorials d'Arqueologia de Tarragona, Lleida i Girona, i tant les seves instal·lacions com la dotació de noves places es van anar organitzant i cobrint de manera immediata. A Tarragona, la nova normativa urbanística impulsada des de l'Ajuntament partia del nou Pla general d'ordenació urbana de Tarragona, que preveia dos plans especials prioritaris de redacció municipal per emparar la tu-

Fragment d'un crater monumental, amb representació de Bacus, que devia formar part del fòrum Provincial de Tàrraco, s. II dC. MNAT

tela del patrimoni arqueològic: un Pla especial d'ordenació urbanística de la Part Alta, el centre històric de la ciutat (PEPA), i un segon pla especial, denominat Pla Pilats, al sector de la capçalera del circ romà oculta entre les cases superposades. Per primera vegada a la ciutat, s'impulsaven des de l'Administració dos instruments destinats a integrar el desenvolupament urbà de tot un barri històric i la recuperació del seu patrimoni arqueològic monumental.

Les intervencions d'enderrocament d'edificis, executades per deixar a la vista les restes del circ, van ser seguides d'excavacions arqueològiques extensives per avaluar les seqüències constructiva i estratigràfica, amb resultats espectaculars. La posada en marxa d'aquests nous plans urbanístics va proporcionar els primers recursos legals per obligar a efectuar excavacions arqueològiques abans de qualsevol activitat de construcció, reformes o canvis d'ús en els sectors urbans catalogats. En els anys següents, diverses voltes del circ romà en diferents punts de l'entorn de la plaça de la Font van poder ser així excavades i les restes integrades en nous restaurants i comerços.

Com en altres ciutats, algunes institucions van apostar en aquells moments per integrar-se en el centre històric de la ciutat per aturar la seva constant degradació. Una d'aquestes iniciatives va ser la del Col·legi d'Arquitectes, que va encarregar a Rafael Moneo

La capçalera del Circ abans de les tasques de recuperació, s/d
© Aj. de Tarragona. Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu

La capçalera del circ des del carrer de Sant Oleguer, 1990 © Aj. de Tarragona. Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu. Jordi Casadevall

Excavacions a l'interior de l'Antiga Audiència, 1986
© Aj. de Tarragona. Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu

Excavacions a l'aparcament de la plaça de la Font, 1996
Aj. de Tarragona. Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu. Vallvé

el projecte de la seva nova seu en uns solars de la Part Alta molt pròxims a la catedral. Per primera vegada a Tarragona, es va poder dur a terme una excavació arqueològica extensiva com a estudi previ a la realització d'un projecte arquitectònic. Acabada l'excavació, les restes aparegudes van ser integrades de diferents maneres en el nou edifici. Després de la seva inauguració, la mateixa institució va sufragar la publicació dels resultats obtinguts.

Una altra intervenció destacable en aquest sentit va ser l'executada als locals de l'Antiga Audiència, la seu judicial ja fora d'ús instal·lada en un edifici renaixentista sobre les restes d'una gran torre d'època romana i medieval. El 1975, el Museu Arqueològic Provincial hi havia efectuat excavacions, motivades per la instal·lació d'un arxiu i un centre de reunions per als advocats, gràcies a les quals es va descobrir una magnífica escala romana conservada intacta. Entre el 1982 i el 1986 es va plantejar la recuperació íntegra de l'immoble i s'hi van fer excavacions arqueològiques extensives, els resultats de les quals, impressionants, amb diverses grans portes i murs de carreus romans perfectament conservats, es van poder integrar més tard en els nous usos de l'edifici.

Durant aquells anys es va traspassar a la Generalitat la gestió del Museu Arqueològic Provincial, que es va convertir en el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT). El 1986, l'Ajuntament constitu-

ïa a més el Museu d'Història de Tarragona, la gestió del qual es coordinaria per conveni amb el MNAT, i tots dos van materialitzar un projecte museogràfic comú que s'ampliaria a les grans vil·les romanes de Centelles i els Munts. Però aquest projecte de col·laboració es va trencar políticament a finals dels anys 1980 i, per desgràcia per a la ciutat, no s'ha tornat a recuperar.

El 1986, l'Ajuntament de Tarragona va posar en marxa un nou projecte arqueològic emparat en el programa estatal d'«Escoles Taller per a la Rehabilitació del Patrimoni». Es va formar així el Taller Escola d'Arqueologia (TED'A), que durant tres anys va desenvolupar un ampli programa d'investigació arqueològica i recuperació monumental en diferents punts de la ciutat. Per primera vegada es va formar un equip pluridisciplinari integrat per arqueòlegs, dibuixants, restauradors, jardiniers, capatassos i peons. El projecte pretenia compaginar de manera operativa el treball professional amb els aspectes docents i de formació propis de les escoles taller.

L'activitat del TED'A, dotat de mitjans importants, va ser francament innovadora en els seus plantejaments. El seu sistema de treball va permetre assolir resultats valuosos tant en l'àmbit científic com en el divulgatiu. Es van elaborar una destacada sèrie de monografies, articles científics, ponències i seminaris específics, així com un seguit d'exposicions, fullets i tota clas-

se d'activitats de difusió, jornades de portes obertes i visites. De manera paral·lela, el Servei Territorial d'Arqueologia de la Generalitat continuava encarregant altres excavacions urbanes, que en part van ser assumides per col·laboradors de l'àrea d'Arqueologia del Col·legi Universitari. Alhora, tots els materials trobats a les excavacions, un cop netejats i classificats, havien de ser lliurats al MNAT, entitat pública responsable de la seva custòdia i conservació.

Un taller escola municipal, un servei autonòmic de gestió, un gran museu i una delegació universitària compartien, doncs, la investigació, protecció i difusió del patrimoni arqueològic, sense que hi hagués cap sistema previst de reunió o simple comunicació oficial entre si. No és difícil adonar-se que quedava encara per resoldre el problema central de la coordinació entre les administracions amb responsabilitat en la tutela. Aquest ha estat sempre el gran problema de l'activitat arqueològica a Tarragona i, desgraciadament, avui dia encara no hem estat capaços de saber resoldre'l.

El 1990, després del final del TED'A, l'Ajuntament va crear el CAUT, Centre d'Arqueologia Urbana de Tarragona, que va tenir una curta durada i va acabar convertint-se en el nucli d'una nova escola taller dedicada específicament a la restauració de la muralla romana. Anys després, una altra escola taller municipal va ser dedicada a l'entorn de l'aqüeducte de les Ferreres. Els principals monuments arqueolò-

gics de Tarragona, com el circ, l'amfiteatre, la muralla, l'aqüeducte de les Ferreres i el fòrum de la colònia, a tocar de la plaça Corsini, eren de propietat municipal, i les inversions de l'Ajuntament es van dirigir prioritàriament a la conservació i restauració dels seus propis edificis. La gestió de l'arqueologia urbana va quedar en mans de la Generalitat, que, gradualment, va passar a gestionar-la a través de les denominades empreses d'arqueologia.

Des del 1981, l'aplicació de la llei exigia als promotors la necessitat d'incloure excavacions arqueològiques prèvies a la realització dels seus projectes, quan aquests afectessin d'una manera o altra zones catalogades. Van sorgir així les empreses o cooperatives d'arqueologia posades al servei dels promotors, que havien d'assumir les seves despeses. A Tarragona, potser el mèrit principal del TED'A va ser la capacitat dels seus alumnes de formar, el 1990, CODEX SCCL. Arqueologia i Patrimoni, empresa que va arribar a convertir-se en una de les principals de l'Estat per la seva durada, estabilitat, currículum empresarial i volum de treball assolit. En els anys següents, grans intervencions com les del PERI Jaume I / Tabacalera i un bon nombre d'excavacions i seguiments per tota la ciutat van ser executades per aquesta nova empresa especialitzada. No va ser, però, l'única iniciativa en aquest sentit, ja que altres arqueòlegs van formar també a Tarragona diferents empreses, amb trajectòries diverses i també consolidades.

El 1992, les competències d'arqueologia municipal del CAUT van ser assumides pel Museu d'Història, deslligat al seu torn del MNAT, després del trencament el 1991 del conveni que unia les dues institucions. El mateix any, el Col·legi Universitari va passar a ser la nova Universitat Rovira i Virgili, i dins del Departament de Geografia i Història es va organitzar un Servei Arqueològic pensat alhora com a projecció professional dels nous llicenciats i camp de pràctiques dels estudiants. La nova universitat, doncs, també va passar a incorporar-se al mercat de treball, actuant a la pràctica com una empresa més. Sota la seva responsabilitat es van efectuar en els anys següents grans intervencions d'importància, com les de la basílica paleocristiana d'Eroski i el pàrquing de la plaça de la Font, sota l'arena del circ romà.

LES EXCAVACIONS DE LA RESERVA ARQUEOLÒGICA DEL CARRER EIVISSA

Visita comentada. Festival Tarraco Viva

D'acord amb aquest model consolidat d'actuacions arqueològiques, a Tarragona el Servei Territorial d'Arqueologia de la Generalitat té la responsabilitat d'actuar d'enllaç entre els promotors privats i els arqueòlegs professionals, concedir els permisos i supervisar les excavacions, que han de ser finançades pels mateixos promotors quan les noves obres hagin d'afectar el subsol o els edificis històrics de tot el terme municipal. El mateix promotor ha de proposar a la Generalitat els noms dels arqueòlegs (individualment o com a empresa) que executaran l'excavació. Un cop completat el treball de camp i entregats al MNAT els materials trobats, aquests arqueòlegs directors assumiran l'elaboració de la corresponent memòria d'excavació.

En últim terme, la Comissió Territorial de Patrimoni, integrada pels tècnics dels Serveis Territorials de la Generalitat i uns delegats externs nomenats directament pel director general de Cultura, ha de ratificar les decisions relatives a les iniciatives de

noves construccions que afectin el patrimoni històric. Des del Museu d'Història de Tarragona es du a terme únicament la gestió dels monuments de propietat municipal. De manera independent, el MNAT és l'encarregat de la recepció i custòdia de tots els materials apareguts, i també de la conservació dels jaciments gestionats per la Generalitat de Catalunya, com ara el teatre romà, la vil·la dels Munts o el mausoleu de Centcelles.

Els problemes de l'arqueologia urbana a Tarragona no són diferents dels que podem reconèixer en altres ciutats espanyoles. El volum dels treballs arqueològics urbans duts a terme a Espanya en els últims quaranta anys no té precedents. Només a la ciutat de Tarragona, segons dades del Servei Territorial d'Arqueologia de la Generalitat, en els vint-i-cinc anys que separen el 1982 del 2007 es van efectuar

LES ÚLTIMES TROBALLE AL CARRER DEL VAPOR

Visita comentada. Festival Tarraco Viva

un total de 1.342 intervencions arqueològiques (excavacions, seguiments d'obres, adequacions o documentacions). Una xifra colossal que oscil·la entre les 10, 13 o 16 intervencions dels tres primers anys (1982-1984), les 86 i 87 intervencions dels anys 1999 i 2000, fins a assolir les 103 i 109 intervencions dels dos últims anys, 2006 i 2007. L'any 2008, moment de l'esclat de la crisi global, ja s'havien efectuat 87 intervencions arqueològiques.

Veiem, doncs, que a Tarragona l'activitat arqueològica urbana va avançar a ritme frenètic en la primera dècada dels anys 2000, amb una mitjana d'un centenar d'intervencions arqueològiques anuals únicament al terme municipal de Tarragona, però tot es va col·lapsar, desgraciadament, amb la crisi global de l'any 2008, que va reduir l'activitat constructiva, i també l'arqueològica, a mínims. Aquest fet va provocar de manera immediata el tancament de pràcticament totes aquelles empreses d'arqueologia que s'havien anat creant i que fins aquell

Excavacions arqueològiques al teatre romà, s/d
Aj. de Tarragona. Centre d'Imatges de Tarragona / L'Arxiu. Chinchilla

moment havien estat treballant sense interrupció. Però la situació, anys després, s'ha anat recuperant lentament i de manera exponencial. El nombre d'excavacions autoritzades des de l'1 de gener de 2007 fins al 31 de desembre de 2022 va estar de 1.848, una xifra que causa impressió.

El problema radica en el fet que avui dia, amb l'expectació de molt poques publicacions, per avaluar i interpretar les dades obtingudes en tota aquella immensa tasca només disposem dels informes i les memòries d'excavació entregats a la Generalitat de Catalunya. Es tracta d'uns documents de qualitat francament desigual, ja que sempre van haver de ser escrits quan noves obligacions reclamaven els professionals directors. Alhora, tones de materials arqueològics de tota mena esperen el moment de ser estudiats en grans naus industrials que serveixen de nous magatzems al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. Conèixer tota aquesta informació arqueològica, poder catalogar-la i estudiar-la en detall hauria de ser una activitat prioritària per a una investigació universitària que s'ha vist absolutament desbordada per la intensitat del fenomen.

La informació arqueològica reunida en aquests centenars i centenars d'excavacions efectuades s'ha recollit en funció de la distribució de solars, amb la consegüent fragmentació de les dades. La noció de jaciment unitari que hauria de tenir una ciutat històrica ha quedat segmentada segons les necessitats del desenvolupament

Excavacions al claustre de la catedral, 2023
ICAC/MDT

ment urbà. La dinàmica d'excavació ha estat sempre dictada de manera exclusiva pels interessos dels promotors i mai per les necessitats científiques del jaciment. Finalment, tan sols en casos excepcionals s'ha assolit la fase de publicació de les excavacions.

Per lluitar contra aquests problemes només disposem d'un instrument efectiu: recuperar la dinàmica excavació-investigació-publicació que va ser a l'origen de l'arqueologia urbana. És cert que alguns objectius inicials van poder ser portats feliçment a terme. La creació de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica l'any 2000 —un institut CERCA de la Generalitat de Catalunya adscrit a la URV— va representar una nova i molt important aportació a la investigació de la ciutat antiga i el seu territori. Els nous investigadors de l'ICAC han posat en marxa nous projectes i han secundat la realització de treballs de fi de màster i tesis doctorals. L'any 2007, després de nombrosos intents anteriors, des de l'ICAC es va poder publicar per fi la planimetria arqueològica de Tarragona, elaborada amb mitjans infogràfics i centrada en les seves fases d'època antiga. Aquesta obra seria seguida més tard per dos volums d'una sèrie encara en curs dedicada a l'estudi de l'arquitectura i l'urbanisme de l'antiga Tàrraco i que publica el grup d'investigació Seminari de Topografia Antiga de la URV/ICAC.

Un altre equip que ha actuat amb magnífics resultats es va organitzar entorn del Pla director de la catedral de Tarragona, impulsat des del Museu Bíblic,

l'ICAC, el Museu d'Història i la Generalitat. L'excavació de la part posterior dels pòrtics romans del claustre o els amplis sondatges estratigràfics sota la nau central de la catedral a la recerca de les restes del temple d'August, els anys 2010 i 2011, han estat algunes de les seves actuacions principals.

I és que les universitats i els instituts d'investigació estan cridats a jugar el paper d'aglutinants científics en l'activitat dels arqueòlegs professionals. Es tracta, simplement, d'establir unes vies entre les activitats professionals i l'ajuda que poden prestar professors i alumnes en l'estudi d'uns materials arqueològics destinats únicament, de manera molt probable, a acabar enterrats als magatzems dels museus. Solament la implicació massiva de la investigació universitària, amb projectes d'investigació, tesis doctorals, pràctiques i publicació d'estudis, permetrà tancar algun dia el cercle de l'arqueologia urbana.

Vista de la Part Alta de Tarragona amb la capçalera del circ recuperada en primer terme

Un problema diferent, però de més importància des del punt de vista de la vida ciutadana, és la presa de decisions sobre la conservació i el tractament de les restes arqueològiques. Resulta imprescindible arribar a una definició precisa i legalment vàlida dels criteris que permetin establir un cert equilibri entre el que es destrueix i el que es conserva. Només des de la perspectiva del tractament global del problema arqueològic sobre la base de la seqüència excavació-estudi-museïtzació estarem en condicions de convertir l'arqueologia urbana en un instrument realment útil per saber construir el futur immediat de la nostra ciutat. Per a això ja disposem del marc legal adequat, institucions responsables i una tradició d'estudis i professionals preparats. Falta únicament assolir un consens suficient. I això és bàsicament una qüestió de voluntats.

Joaquín Ruiz de Arbulo
Universitat Rovira i Virgili
Institut Català d'Arqueologia Clàssica